

УДК 248.2

А. М. Сидорак
аспірант кафедри богослов'я
Українського католицького університету

РОЛЬ ВІРИ ТА РОЗУМУ У ВЧЕННІ СОФРОНІЯ САХАРОВА ПРО БОГОПІЗНАННЯ

Проблема співвідношення віри та розуму виникає майже завжди при дослідженні філософсько-богословської спадщини релігійного мислителя. Вирішення цього співвідношення у Софронія Сахарова (1896–1993) має свою особливість. Постать архимандрита Софронія одночасно належить і містичному християнському минулому, і реаліям сучасного життя. Адже живучи майже в наш час, він був не лише релігійним мислителем, який прожив довге земне життя, але й монахом, який значну частину свого життя провів у пості та молитві. Такий спосіб життя привів до того, що архимандрит став свідком онтологічної реальності подібної до тієї, яку досвідчували усі ті великі християнські постаті минулого, які заклали основу містичного християнського вчення. Використовуючи розум у спробах пізнання Бога, архимандрит Софроній мав ще щось глибше, що звичайно називають вірою. Отож, вважаємо перспективним дослідити вирішення проблеми співвідношення віри та розуму у богопізнанні людиною, яка одночасно мала і глибокий містичний християнський досвід і була пов'язана з інтелектуальною культурою сучасності.

Оскільки дана тема є недослідженою, то основним нашим джерелом стали самі тексти архимандрита Софронія Сахарова.

Метою нашого дослідження є виявлення того, що розуміє Софроній Сахаров під вірою, і яке значення вона має для богопізнання. Також важливо вяснити роль розуму у цьому процесі. І найголовніше – якими є взаємовідносини віри та розуму, чи вони суперечать один одному, чи навпаки – співпрацюють для досягнення спільної мети.

На переконання архимандрита, саме досвід стоїть в основі всіх релігій. Специфіку християнської релігії він вбачає у факті Одкровення Бога та засвоєння цього Одкровення людиною [10, с. 91]. На місці зустрічі Божого Одкровення та людської свідомості виникає початок дороги пізнання Бога. Цей феномен тісно пов'язаний з вірою.

Віра в системі богопізнання архимандрита займає дуже важливе місце. Отець Софроній визначає віру як силу-енергію, яка сходить від Бога та пов'язує нас із Ним. Більше того – ця «сила-енергія» являється діючим в середині нас Духом Святим, Який у Своїй безмежній свободі «дихає, де хоче» (див. Ів. 3.8) [10, с. 92]. Отець Софроній розуміє віру як динамічний розвиток любові – найвищої християнської чесноти. Перефразовуючи слова апостола Павла у 1 Кор. 13, 8-13, він трактує богословські чесноти як етапи прогресу любові. Так, віра є початком любові, надія – її дозріванням, а любов – її досконалістю [3, с. 95]. Якщо початкова віра в Істинного Бога являється першою формою любові до Нього, то повна віра є предстоянням «незаперечному, безсумнівному факту Буття Безначального несотвореного Першому Сущому, тобто Само-Буттю, Початку всього» [10, с. 96].

Оскільки людина сотворена на образ Божий, то має здатність сприймати від Бога знання про Його Божественне Буття і навіть здатність сприймати у собі це буття. Архимандрит говорить, що спочатку це сприйняття виражається як «інтуїція віри». Причому – «в сам момент нашого сприйняття Божественного буття в акті «інтуїції віри» ми ще не усвідомлюємо, що це перше видіння є лише початок, виявлення нашої потенційності до Божественного життя; актуалізація ж проходить по... довгому та вузькому шляху» [10, с. 119]. Архимандрит говорить про стягання певних «духовних очей» для того, щоб вони побачили Христа як Його побачив апостол Павло чи апостоли Петро, Яків та Іван на Таворі [4, с. 149]. Він пише про віру не як логічне переконання, але як почуття Живого Бога [9, с. 249]. С. Сахаров називає віру інтуїцією нашого духа поза дискурсивним мисленням,

яка сприймає реальність Божественного духовного світу [Див. 10, с. 92]. Її присутність вказує на те, що людина уже «відчула» наближення іншого, духовного виміру до її життя. Тут варто згадати про подію, яку описує С. Сахаров стосовно одного невиліковно хворого, над яким молились у монастирі, і який після молитви сказав, що він жив Бога під час молитви, і що це було важливішим за зцілення [4, с. 57]. Аналізуючи це, архимандрит пише: «Якщо... предвічний Ум, Який сотворив все, то яким шляхом людина дізнається, що цей Творець всього торкнувся його? Якщо існує можливість для людини дізнатись про дотик цього вічного Духа, то, значить, у людині присутня здатність до пізнання не лише матеріального світу чи космічного буття, що нас огортає, але навіть більшого... І коли інтуїція Бога починає торкатись частіше і частіше людини, то вона змінюється у всіх своїх проявах, в оцінках – в усьому» [4, с. 57]. Роздумуючи над словами Христа про те, що ніхто не зможе прийти до Нього, якщо Отець не приведе (Ів. 6, 44), архимандрит згадує про інтуїцію як дарунок Отця людині. Він риторично запитує: «Чи не Він вклав у мене певну тонку інтуїцію, яка, проте, була глибшою від усіх інших моїх думок і достовірнішою усіх інших моїх знань?» [3, с. 189].

Отець Софроній пише, що як через скільне навчання людина входить у світове мислення та стає співником світового експериментального знання, так і через виконання Заповідей – входить у спорідненість Божественного Ума [3, с. 306]. Він називає Заповіді самооткровенням Бога «як Він є» [3, с. 307]. Зберігання заповідей – це шлях до здобуття інтуїції, яка у свою чергу дає змогу пізнавати Бога: «Коли ми будемо зберігати заповіді Христа, в нас проявиться тонка інтуїція, що у заповідях Його міститься вічне життя і немає нічого більш досконалого у цілому світі. І коли приходять до нас ця інтуїція, ми пізнаємо, що Христос, історична людина, по суті Своїй є і безначальний Бог. Ніяких інших доказів ми дати не можемо, але ті, в кого була дитяча віра, переступлять бездну небуття і увійдуть у Царство Бога вічного, а наївні учені нашого віку залишаться, якщо не покаються, в темряві невідання» [4, с. 182].

На переконання архимандрита, будь-яке пізнання починається з віри, яке потім перевіряється досвідом [10, с. 90]. Саме на шляху віри відбувається перша зустріч між нашим духом і «Духом ПЕРШОГО СУЩОГО, від якого ми отримали життя» [10, с. 92]. Віра триває від першої зустрічі нашого духа на дорозі пізнання Бога до того моменту, коли людина осягає знання, до якого прагне. Архимандрит пише наступне: «За даним нам Одкровенням, ми – образ Бога, і, як такий, ми споріднені Йому. В нас присутній пошук, спрага знати Бога. Поки не досягнемо відання, якого шукаємо, ми буваємо керовані інтуїцією, яку називаємо «вірою» [10, с. 91]. На першість віри перед розум архимандрит говорить посилаючись на слова Григорія Синайського про те, що істинна пізнається духом, спеціальним благодатним чуттям, після чого вже йде усвідомлення та переосмислення розумом та вираження досвіду словами [7, с. 96]. Отець Софроній пише, що «...ум людський, сильно обмежений, не може самостійно проникати в Божественні таємниці. Передче віра, яка незрівнянно проникливіша, і досконаліша, і безмежніша ума. Після уже, через досвід духовний, людина досягає того, що і умом починає розуміти істину» [7, с. 97].

Софроній Сахаров говорить про екзистенційне осягнення, пізнання стану духа, який не може бути осягнутим за допомогою спекулятивного мислення. Так, пригадуючи про подію зустрічі Силуана з Христом, він відзначає, що «...в одну мить він пізнав стан духа, про який великі філософи і богослови можуть роздумувати лише абстрактно. Не

подумайте, що я говорю з якоюсь неприязню до науки! – Ні, але я говорю про те, що одна наука хоча і збагачує наш дух, але без досвідного життя не рятує» [4, с. 203]. В іншому місці він пише, що коли Господь, який є Світло та Істина, обіймає нас, тоді ми «...живемо Його любов і Премудрість... буваємо в радості, і на нас сходить глибинне відання, не як думка, але як СТАН нашого духа» [3, с. 300]. Архимандрит говорить також про стани духа, які він пережив: «І в монастирі, і в пустині, мені було дано пізнати описувані мною СТАНИ ДУХА. Я не втримав їх у повній силі: повернувшись у світ, я втратив поступово дуже багато. Але я пам'ятаю про них» [3, с. 213]. Отець Софроній пише, що Господь Бог дав йому «жити стан» двох заповідей Христа, які стали серцевиною всього Його вчення – любити Бога всією душею, всім серцем і всім розумінням, а також ближнього свого як самого себе [3, с. 216]. Проте, найціннішими словами, які відображають серцевину його розуміння богопізнання у зв'язку з СТАНОМ ДУХА, будуть слова, в яких він описує ті зміни, які відбуваються з подвижником після його покаяння: «Він живе Істину не як результат своїх роздумів, але як СТАН свого духа, який даний йому Духом Божим. СТАН – це факт буття, з якого і сама наша думка схоплює властивим для неї чином розуміння Істини: знову ж таки не в процесі демонстративного мислення, але як інтуїтивне проникнення або як констатація факту, як пізнання Божественного Буття, яке від Бога нам низходить» [3, с. 307].

У перспективі такого інтуїтивного схоплення реальності цікавим є розуміння отцем Софронієм ролі категорій у богопізнанні. Архимандрит змінює розуміння їхньої ролі в зв'язку з перспективою пізнання Бога. На противагу до «коперніанського перевороту» Канта, можна говорити про «теологічно-трансцендентний переворот» у пізнанні, який здійснює архимандрит Софроній. Адже не просто людина за допомогою категорій форматує реальність у своїй свідомості, але саме категорії іншого порядку є ключовим чинником у побудові реальності пізнання Бога. Фактично категоріями стає те, що відкриває Бог людині. Архимандрит, зокрема, пише наступне: «Нам відкрилось буття особливого порядку, яке ніяк не вкладається у перспективі формальної логіки Аристотеля. Там категоріями служать абстрактні поняття. В нашому християнському бутті ми повинні перейти на інакшу логіку, де категоріями стає те, що відкриває нам Бог» [4, с. 156].

Саме ті категорії, які людина отримує внаслідок Одкровення, стають знаряддям словесного виразу догматів. Догмат являється одночасно і відповіддю на всі пошуки й постулати ума, та вихідним пунктом подальших богословських рефлексій, адже після проголошення догмату «ум людини буде шукати свої шляхи для засвоєння даних Божественного Одкровення та оволодіння його змістом» [8, с. 61]. Архимандрит наголошує, що догмат є «словесне вираження «очевидності»» [8, с. 61], і що справжнє розуміння церковних догматів стає можливим лише тоді, коли ми «позбудемось звичного способу мислення, властивого людському розуму» [8, с. 61]. Людський ум стає здатним на такий спосіб «схоплення» Найвищого Факту реальності завдяки вірі та натхненню з висоти. Саме такий досвід лежить в основі проголошених догматів [8, с. 62]. Знання, яке людина отримує таким чином, не можна доказати за допомогою логічних понять, якими користується ум людини. І як зазначає архимандрит, «це не лише тому, що людське концептуальне мислення занадто обмежене у своєму діапазоні для сприйняття божественних реальностей, але перш за все тому, що істинне пізнання Бога може бути дано не інакше ніж буттєво, через живий досвід всього нашого буття» [8, с. 62].

Архимандрит наголошує на недостатності посередництва богословських шкіл та книг для пізнання Бога [3, с. 50]. Він переконаний в обмеженості «людської науки», адже вона лише «... дає інструмент для вираження досвіду, але знання, такого, що справді спасає, передати не може без співдії благодаті. Знання Бога – знання буттєве, а не спекулятивне інтелектуальне» [5, с. 119]. Практичне

християнське життя, а не академічна освіта [4, с. 109] є фундаментальним для богопізнання. Адже лише внаслідок такого життя стає можливе справжнє спів-буття з Богом. Адже «істинне пізнання незбагненим чином проникає у саму нашу сутність, коли Він з нами. Дійсне перебування Бога в нас означає введення нас в сам Акт Божественного життя. І саме цим шляхом дається нашому духу живе відання про Нього, яке ніхто не може відібрати» [3, с. 50]. Потрібно відзначити вплив старця Силуана на розуміння архимандритом процесу богопізнання як спів-буття. У своїй книзі про нього отець Софроній написав, що під знанням він розумів «не гностичні богословські побудови, але досвід живого спілкування, досвід причастя Божественного світла. ...Знання – спів-буття» [9, с. 189].

Архимандрит, попри великий наголос на ролі віри, буттєвому пізнанні та молитві як головному шляху для набуття такого пізнання, говорить про певну недостатність лише молитовного підходу без інтелектуального осмислення духовного досвіду. Так ще у 1945 році в листі до Д. Бальфура отець Софроній пише, що не може зрозуміти і сприйняти адогматичної віри [7, с. 270]. Також він пише наступне: «Ті, у кому переважає стремління осягати Божество інтелектуально, через богословську науку, не отримують живого досвіду вічності. Ті, які задовольняються однією молитвою, не досягають досконалості, хоча моментами і наближуються до Бога більш інтенсивно, ніж перші. Ні інтелектуальне богослов'я без покаяної молитви, ні молитва, навіть ревна, але без умного богословського відання, не являються досконалістю. Лише пізнання, яке включає в собі обидва вказані аспекти як єдине життя, наближається до повноти» [8, с. 27].

Дуже близькі ідеї необхідності як духовного досвіду так і певної інтелектуальної християнської «культури» є в одному з листів Г. Флоровського до С. Сахарова. Отець Героргій, пишучи про трудність, яка виникла в одного з перекладачів його «Східних отців» на чеську мову, відмічає, що ця складність полягає у змісті самого тексту, сприйняти який є важко, не маючи цілого ряду передумов. Він зокрема пише наступне: «Для цього потрібно поєднання духовного зору (що дається зрештою, за милістю Бога, а не у порядку «природних» дарувань), богословської (і загальної) культури і літургічної оформленості. Я боюсь, що «богословська культурність» в Православ'ї вимирає з нашим поколінням. «Духовне життя», звичайно, важливіше. Але без «культури» (богословської) і внутрішньої «культурності» ІСТОРИЧНА місія Церкви не може бути виконана, особливо в часи загальної кризи і розпаду культури, яку ми тепер переживаємо» [6, с. 89]. Можливо, тут є коріння шанобливого відношення архимандрита Софронія до академічної науки, адже він був переконаний в її необхідності для сучасних монахів. І сам не маючи закінченої богословської освіти, багатьох монахів зі свого монастиря посилав вивчати богослов'я, зокрема у Свято-Сергіївський інститут у Парижі [1, с. П].

Архимандрит говорить про три виміри розуміння богослов'я: 1) у звичайному життєвому сенсі – як професійне академічне богослов'я; 2) богослов'я як зміст молитви – найяскравішим прикладом архимандрит вважає Літургію Василя Великого, особливу її Анафору; 3) найважливіше та найпотрібніше для спасіння – богослов'я як стан; прикладом чого отець Софроній вважає Євангеліє Йоана Богослова та його Послання. Де те, що апостол просто розповідає – Церква приймає як догмат. Подібно архимандрит розглядає богослов'я як стан у старця Силуана [11, с. 185].

Святе Царство Христове є вічною реальністю, учасником якої в певний момент часу стає подвижник, і яку потрібно стяжати протягом довгих років молитовного життя [3, с. 70]. Отець Софроній пише, що «десь в глибині нашого іпостасного буття тьмяно, «немов в зеркалі», відпечатується те, що було явлене в одну мить, але вічне по сутності» [3, с. 72]. Те, що внаслідок інтуїтивного «схоплення» залишає відбиток на душі, і має потребу в інтелектуальному та духовному переосмисленні. Із цим є тісно пов'язаний

цікавий феномен, який архимандрит називає «догматичною свідомістю». Що він розуміє під цим терміном ми можемо збагнути з наступних його слів: «Досвід благодаті у тих, які удостоїлись великих відвідин та видінь, лише після багатьох років подвижництва засвоюється більш глибоко та приймає форму духовного відання, що ми б окреслили як догматична свідомість, але не в академічному сенсі» [9, с. 260].

На думку Софронія Сахарова, час, який проходив від моменту важливого духовного пережиття до формування догматичної свідомості – як правило є досить довгим. Починаючи від 15 років і може тривати 25 і навіть більше. Переважно, своїми видіннями Святі Отці діляться вже в кінці подвижницького шляху. У випадку старця Силуана пройшло більше тридцяти років, коли він «вилити свій досвід письмово із закінченою та зрілою догматичною свідомістю» [9, с. 260].

Підсумовуючи, можна говорити про інтегральний підхід архимандрита Софронія до співвідношення віри та розуму. Духовне пізнання, яке починається зі спалахів віри-інтуїції, для повноти розуміння та з метою передачі іншим людям, які ще не пережили досвіду живої віри, вимагає інтелектуального переосмислення та своєрідного «картографування» нової реальності. Результатом цього процесу внаслідок довгих років тривання являється те, що архимандрит називає «догматичною свідомістю». Таке інтегральне поєднання віри та розуму буде дуже близьким до того, про що пише В. Лосський, де «думка не обіймає, не охоплює, а сама виявляється охопленою та обійнятою ... оживотвореною споглядалною вірою», а богословське навчання займає «середнє положення між віданням (γνώσις), як ... споглядалним ... життєвим пізнанням, та ἐπιστήμη – наукою та міркуванням» [2, с. 273].

Література

1. Захару Захария, архимандрит. Христос как путь нашей жизни. Введение в богословие старца Софрония (Сахарова). Изд. 2-е. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, 2003 408 с.
2. Лосский В. Н. Вера и богословие / Боговидение. Минск. Белорусский экзархат, 2007. С. 272.
3. Сахаров Софроний, архимандрит. Видеть Бога как Он есть. Изд. 3-е, исправленное. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006. 400 с.
4. Сахаров Софроний, архимандрит. Духовные беседы. Том 2-й. Изд. 1-е. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь 2007, 336 с.
5. Сахаров Софроний, архимандрит. О молитве. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь. Свято-Троицкая Сергиева Лавра 2010. 222 с.
6. Сахаров Софроний, архимандрит. Переписка с протоиереем Георгием Флоровским. Изд. 1-е. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, 2008. 176 с.
7. Сахаров Софроний, архимандрит. Подвиг богопознания. Письма с Афона (к Д. Вальфуру). 2-е. изд. СТСЛ, 2010. 368 с.
8. Сахаров Софроний, архимандрит. Рождение в Царство Непокоримое. Патриарший Ставропигиальный Свято-Иоанно-Предтеченский Монастырь, Издательство «Паломник», 2001. Изд. 2-е. 223 с.
9. Сахаров Софроний, архимандрит. Старец Силуан. Акафист преподобному Силуану Афонскому / издательство «Тираж 51». 2-е изд., стер. Краматорск: Тираж 51, 2009. 671 с.
10. Сахаров Софроний, архимандрит. Таинство христианской жизни. Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2009. 272 с.
11. Шеремет, монахиня Пелагея. Привлеченные духом старца Силуана, // Старец Софроний. Ученик преподобного Силуана Афонского. СПб.: «Искусство России», 2011. С. 174.

Анотація

Сидорак А. М. Роль віри та розуму у вченні Софронія Сахарова про богопізнання. – Стаття.

У статті автор досліджує роль віри та розуму для богопізнання, як це розумів архимандрит Софроній Сахаров.

Він вказує на велике значення віри в богословській системі отця Софронія. Софроній Сахаров визначає віру як силу-енергію, яка сходить від Бога, та пов'язує нас з Ним. Будь-яке пізнання починається з віри, яке потім перевіряється досвідом. Передає віра, яка незрівнянно проникливіша, і досконаліша, і безмежніша ума.

Автор пише про розуміння архимандритом ролі категорій у богопізнанні. Він згадує про «теологічно-трансцендентний переворот» у пізнанні, який здійснює архимандрит Софроній. Фактично, категоріями стає те, що відкриває Бог людині. Саме ті категорії, які людина отримує внаслідок Откровення, стають знаряддям словесного виразу догматів.

Підсумовуючи, автор пише про інтегральний підхід архимандрита Софронія до співвідношення віри та розуму. Духовне пізнання, яке починається зі спалахів віри-інтуїції, для повноти розуміння вимагає інтелектуального переосмислення та своєрідного «картографування» нової реальності за допомогою слів-понять як засобів передачі інформації.

Ключові слова: Сахаров, віра, розум, богопізнання, християнство.

Аннотация

Сидорак А. М. Роль веры и разума в учении Софрония Сахарова о богопознании. – Статья.

В статье автор исследует роль веры и разума для богопознания, как это понимал архимандрит Софроний Сахаров. Он указывает на большое значение веры в богословской системе отца Софрония. Софроний Сахаров определяет веру как силу-энергию, которая исходит от Бога, и связывает нас с Ним. Любое познание начинается с веры, затем проверяется опытом. Предшествует вера, несравненно более проникательнее, и совершеннее, и необъятнее ума.

Автор пишет о понимании архимандритом роли категорий в богопознании. Он упоминает о «теологически-трансцендентном перевороте» в познании, который осуществляет архимандрит Софроний. Фактически, категориями становятся то, что открывает Бог человеку. Именно те категории, которые человек получает в результате Откровения становятся орудием словесного выражения догматов.

Подводя итог, автор пишет об интегральном подходе архимандрита Софрония к соотношению веры и разума. Духовное познание, которое начинается с всплеск веры-интуиции, для полноты понимания требует интеллектуального переосмысления и своеобразного «картографирования» новой реальности с помощью слов-понятий как средств передачи информации.

Ключевые слова: Сахаров, вера, разум, богопознание, христианство.

Summary

Sydorak A. M. The role of faith and reason in the doctrine of the Sophroniy Sakharov on the knowledge of God. – Article.

In the article the author explores the role of faith and reason for the knowledge of God, as Archimandrite Sophrony Sakharov understood. He points to the great importance of faith in the theological system of Father Sophrony. Sophrony Sakharov defines faith as a force-energy that comes from God, and connects us with Him. Any knowledge begins with faith, then is tested by experience. There is a faith that is incomparably more insightful, and perfect, and immeasurable than the mind.

The author writes about the understanding by the archimandrite of the role of categories in the knowledge of God. He mentions a «theological-transcendental revolution» in cognition, which is performed by Archimandrite Sophrony. In fact, the categories become what God reveals to man. It is those categories that a person receives as a result of Revelation, become the instrument of verbal expression of dogmas.

Summing up, the author writes about the integral approach of Archimandrite Sophrony to the correlation of faith and reason. Spiritual knowledge, which begins with flashes of faith-intuition, for the fullness of understanding requires an intellectual rethinking and a kind of «mapping» of the new reality with the help of words-concepts as a means of communication.

Key words: Sakharov, faith, reason, knowledge of God, Christianity.